

STANOVISKO GENERÁLNÍ ADVOKÁTKY

JULIANE KOKOTT

přednesené dne 8. prosince 2005¹

I – Úvod

nutí“) bylo v plném rozsahu potvrzeno Soudem prvního stupně rozsudkem ze dne 16. prosince 2003 ve spojených věcech T-5/00 a T-6/00³ (dále jen „napadený rozsudek“).

1. Tento případ se vrací k řízení Komise v oblasti kartelových dohod, které se týkalo velkoobchodního trhu s elektrotechnikou v Nizozemsku. V tomto řízení, které probíhalo od prvních vyšetřování až k rozhodnutí Komise po dobu více než osmi let, Komise uložila pokuty Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied (dále jen „FEG“) a jednomu z jeho členských podniků, Technische Unie BV (dále jen „TU“), z důvodu porušení čl. 81 odst. 1 ES.

2. Příslušné rozhodnutí Komise ze dne 26. října 1999² (dále jen „napadené rozhod-

3. Soudní dvůr se nyní zabývá kasačním opravným prostředkem FEG proti tomuto prvoinstančnímu rozsudku⁴. FEG kromě řady důvodů kasačního opravného prostředku, kterými se v zásadě dovolává nedostatků odůvodnění a porušení článku 81 ES, vytýká Soudu zejména to, že nevyvodil nezbytné důsledky z nadměrné délky trvání řízení před Komisí.

1 — Původní jazyk: němčina.

2 — Rozhodnutí Komise 2000/117/ES ze dne 26. října 1999 v řízení podle článku 81 Smlouvy o ES, věc IV/33.884 – Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied a Technische Unie (FEG a TU), oznámeno pod číslem K(1999) 3439, Úř. věst. 2000, L 39, s. 1.

3 — Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied a další v. Komise, Recueil, s. II-5761.

4 — Proti stejnému rozsudku se u Soudního dvora kromě toho projednává také kasační opravný prostředek TU (věc C-113/04 P); k tomu viz mé stanovisko přednesené dnešního dne.

II – Právní rámec

v předchozím účetním roce všemi podniky, které se na porušení podílely, a pokud úmyslně nebo z nedbalosti:

4. Článek 81 odst. 1 ES zakazuje „veškeré dohody mezi podniky, rozhodnutí sdružení podniků a jednání ve vzájemné shodě, které by mohly ovlivnit obchod mezi členskými státy a jejichž cílem nebo výsledkem je vyloučení, omezení nebo narušení hospodářské soutěže na společném trhu [...]“.

a) poruší [čl. 81 odst. 1 ES],

[...]

5. Komise může v takových případech uložit dotyčným podnikům pokuty. Článek 15 odst. 2 nařízení Rady č. 17⁵ (dále jen „nařízení č. 17“) k tomu stanoví:

Při stanovení výše pokuty se bere v úvahu závažnost a trvání daného porušení.“

III – Skutkový stav a řízení

„Komise může podnikům nebo sdružením podniků uložit rozhodnutím pokuty ve výši od 1 000 do 1 000 000 zúčtovacích jednotek nebo v částce tuto výši přesahující, ale nepřesahující 10 % obratu dosaženého

A – Skutkový stav a řízení před Komisí

6. Případ v oblasti hospodářské soutěže, který je základem tohoto sporu, se týká nizozemského velkoobchodního trhu s elektrotechnikou, tedy např. drátů a kabelů, jakož i trubek z polyvinylchloridu (PVC). Podle zjištění Komise existoval na tomto trhu takzvaný kolektivní systém exkluzivity, na kterém se shodlo sdružení

5 — Nařízení č. 17: První nařízení, kterým se provádějí články 85 a 86 Smlouvy (Úř. věst. 1962, L 13, s. 204; Zvl. vyd. 08/01, s. 3). Toto nařízení bylo mezitím nahrazeno nařízením Rady (ES) č. 1/2003 ze dne 16. prosince 2002 o provádění pravidel hospodářské soutěže stanovených v článcích 81 a 82 Smlouvy (Úř. věst. 2003, L 1, s. 1; Zvl. vyd. 08/02, s. 205). Posledně jmenované ovšem platí teprve od 1. května 2004, takže pro projednáváný případ zůstává rozhodné výlučné nařízení č. 17.

podniků FEG mimo jiné se sdružením podniků NAVEG⁶ ve formě „Gentlemen's Agreement“ (džentlmenská dohoda – poznámka překladatele, dále jen „džentlmenská dohoda“) a jehož cílem bylo zabránit dodávkám podnikům nepatřícím do FEG. Dále bylo zjištěno, že FEG omezilo schopnost svých členů určovat volným a nezávislým způsobem jejich prodejní ceny.

7. V bodech 3 až 5 napadeného rozsudku shrnuje Soud pozadí tohoto případu takto:

„3 CEF Holdings Ltd (dále jen ‚CEF UK‘), velkoobchod s elektrotechnickým materiálem, usazený ve Spojeném království, se rozhodl působit na nizozemském trhu a v květnu 1989 tam založil dceřinou společnost, CEF City Electrical Factors BV (dále jen ‚CEF BV‘). Vzhledem k tomu, že v Nizozemsku docházelo k problémům se zásobováním, podaly CEF BV a CEF UK [...] dne 18. března 1991 Komisi stížnost, kterou Komise zapsala následující den do rejstříku.

4 Tato stížnost se týkala tří sdružení podniků působících na trhu s elektrotechnikou. Kromě FEG se jednalo o Nederlandse Vereniging van Alleenvertegenwoordigers op Elektrotechnisch Gebied (Nizozemské sdružení výhradních zástupců v oblasti elektrotechniky, dále jen ‚NAVEG‘) a o Unie van de Elektrotechnische Ondernemers (Svaz elektrotechnických podniků, dále jen ‚UNETO‘).

5 CEF byla názoru, že tato sdružení a jejich členové vzájemně uzavřeli kolektivní exkluzivní dohody na všech stupních prodejního řetězce elektrotechnického materiálu v Nizozemsku. Bylo takřka nemožné, aby na nizozemský trh pronikl velkoobchodník s elektrotechnickým materiálem, který nebyl členem FEG. Výrobci a jejich obchodní zástupci či dovozci tak dodávali elektrotechnický materiál pouze členům FEG a podniky zabývající se elektroinstalačními pracemi nakupovaly pouze u nich. Dopisem ze dne 22. října 1991 rozšířila CEF své stížnosti na dohody mezi FEG a jeho členy ohledně cen a slev, jakož i o dohody, jejichž cílem bylo vyloučit CEF z účasti na určitých projektech. Od ledna 1992 si CEF stěžovala také na vertikální cenové dohody mezi některými výrobci elektrotechnického materiálu a velkoobchodníky, kteří jsou členy FEG.“

8. Kromě toho je v bodech 6 až 14 napadeného rozsudku konstatováno k průběhu vyšetřování a řízení před Komisí následující:

„6 [Komise mimo jiné zaslala FEG mezi červnem a srpnem 1991 různé žádosti o informace na základě článku 11 nařízení č. 17.]

6 — Nederlandse Vereniging van Alleenvertegenwoordigers op Elektrotechnisch Gebied.

- 7 Dopisem ze dne 16. září 1991 zaslala Komise písemné varování FEG; v něm šlo mimo jiné o tlak vyvíjený na několik dodavatelů elektrotechnického materiálu, aby nezasobovali CEF, o dohody členů FEG o cenách a slevách, jakož i o hranici obratu stanovenou jako přijímací kritérium do FEG. ,oznámení námitek'). FEG a TU se k tomuto oznámení vyjádřily dne 13. prosince 1996 a dne 13. ledna 1997.
- 8 Dne 27. dubna 1993 Komise vyslechla několik dodavatelů elektrotechnického materiálu podle článku 11 nařízení č. 17.
- 9 Dne 10. června 1994 Komise požádala FEG o informace podle článku 11 nařízení č. 17.
- 10 Dne 8. a 9. prosince 1994 Komise podle čl. 14 odst. 3 nařízení č. 17 provedla šetření u FEG a některých jeho členů, mimo jiné u TU.
- 12 FEG a TU zaslaly Komisi několik žádostí o nahlédnutí do spisu. Poté, co jim bylo dne 16. září 1997 zasláno několik doplňujících písemností, zaslal každý z nich Komisi dne 10. října 1997 doplňující písemné vyjádření k zodpovězení oznámení námitek.
- 13 Dne 19. listopadu 1997 proběhlo slyšení za přítomnosti všech adresátů oznámení námitek, jakož i CEF.
- 14 Za těchto okolností přijala Komise dne 26. října 1999 napadené rozhodnutí [...]"

B – Napadené rozhodnutí

- 11 Dne 3. července 1996 Komise své námitky oznámila FEG a jeho sedmi členům [mimo jiné TU] (dále jen 9. V napadeném rozhodnutí Komise konstatovala v zásadě dvě protiprávní jednání

FEG porušující čl. 81 odst. 1 ES a uložila mu [...] za ně pokutu. Výrok napadeného rozhodnutí zní takto (výňatek):

Článek 4

„Článek 1

FEG porušilo čl. 81 odst. 1 ES tím, že na základě dohody uzavřené s NAVEG, jakož i na základě jednání ve vzájemné shodě s dodavateli nezastoupenými v posledně uvedeném sdružení, zavedlo kolektivní systém exkluzivity, jehož cílem bylo zabránit dodávkám podnikům nepatřícím do FEG.

(1) FEG musí neprodleně ukončit protiprávní jednání uvedená ve člancích 1 a 2, pokud se tak již nestalo.

[...]

Článek 2

FEG porušilo čl. 81 odst. 1 ES tím, že přímo i nepřímo omezilo schopnost svých členů určovat volným a nezávislým způsobem jejich prodejní ceny. Toto nastalo na základě závazného rozhodnutí o pevných cenách, na základě závazného rozhodnutí o publikacích, na základě doporučení týkajících se hrubých a čistých cen šířených u svých členů, jakož i zpřístupněním svým členům fóra umožňujícího jim vést diskuze o cenách a slevách.

Článek 5

(1) FEG se za protiprávní jednání uvedená ve člancích 1 a 2 ukládá pokuta ve výši 4,4 milionu eur.

[...]“ (*neoficiální překlad*)

10. Při výpočtu pokuty Komise použila snížení ve výši 100 000 eur z důvodu nesrovnalostí ve správním řízení, které sama uznala, v neposlední řadě z důvodu značné délky trvání tohoto řízení⁷.

— uložil Komisi a vedlejším účastníkům řízení na podporu návrhových žádání Komise náhradu nákladů řízení.

12. Návrh FEG na předběžné opatření nebyl úspěšný¹¹.

C – Soudní řízení

11. Proti napadenému rozhodnutí podaly jak FEG⁸, tak i TU⁹ žalobu k Soudu prvního stupně, přičemž navrhovaly, aby Soud

13. Předseda prvního senátu Soudu povolil vedlejší účastenství CEF BV a CEF UK (dále jen společně „CEF“) na podporu návrhových žádání Komise¹².

— zrušil napadené rozhodnutí¹⁰,

14. Soud poté, co obě věci T-5/00 a T-6/00 pro účely společné ústní části řízení a rozhodnutí spojil, vydal dne 16. prosince 2003 napadený rozsudek, ve kterém

— podpůrně, zrušil stanovení příslušné pokuty,

— žaloby zamítl a

— dále podpůrně, snížil částku pokuty, jež jim byla uložena,

— uložil žalobkyním náhradu nákladů příslušných řízení.

7 — Viz body odůvodnění 151 až 153 napadeného rozhodnutí.

8 — Věc T-5/00.

9 — Věc T-6/00.

10 — Ve věci T-6/00 TU kromě toho podpůrně navrhla zrušit ji se týkající určení v článku 3 napadeného rozhodnutí o tom, že byl porušen článek 81 ES.

11 — Usnesení předsedy Soudu ze dne 14. prosince 2000, FEG v. Komise (T-5/00 R, Recueil, s. II-4121), a předsedy Soudního dvora ze dne 23. března 2001, FEG v. Komise (C-7/01 P (R), Recueil, s. I-2559).

12 — Usnesení ze dne 16. října 2000 ve věcech T-5/00 a T-6/00.

15. Svým kasačním opravným prostředkem, který byl doručen kanceláři Soudního dvora dne 26. února 2004, FEG nyní navrhuje, aby Soudní dvůr

— navrhovateli kasačního opravného prostředku uložil náhradu nákladů řízení.

17. Vedlejší účastnice řízení CEF navrhuji, aby Soudní dvůr

— zrušil napadený rozsudek ve spojených věcech T-5/00 a T-6/00 alespoň v rozsahu, v němž se týká věci T-5/00, a novým rozhodnutím ve věci v plném rozsahu nebo částečně zrušil jemu určené rozhodnutí Komise, nebo alespoň rozhodl o podstatném snížení pokuty uložené FEG,

— odmítl kasační opravný prostředek v plném rozsahu jako zjevně nepřipustný, jako nepřipustný nebo jej každopádně zamítl jako neopodstatněný a

— nebo podpůrně zrušil napadený rozsudek alespoň v rozsahu, v němž se týká věci T-5/00, a vrátil věc Soudu prvního stupně a

— navrhovateli kasačního opravného prostředku uložil náhradu nákladů řízení.

— uložil Komisi náhradu nákladů řízení v obou stupních.

18. Kasační opravný prostředek byl u Soudního dvora projednán nejprve v písemné a poté dne 22. září 2005 – společně s věcí C-113/04 P – v ústní části řízení.

IV – K druhému až šestému důvodu kasačního opravného prostředku

16. Komise navrhuje, aby Soudní dvůr

— odmítl kasační opravný prostředek v plném rozsahu jako nepřipustný nebo jej alespoň zamítl jako neopodstatněný;

19. Druhým až šestým důvodem kasačního opravného prostředku FEG napadá různé pasáže napadeného rozsudku, ve kterých se Soud podrobně zabývá tím, jak Komise zjistila protiprávní jednání porušující právo hospodářské soutěže a délku jejich trvání.

20. Dříve, než budou tyto důvody kasačního opravného prostředku jednotlivě posouzeny, zdá se namístě připomenout kritérium hodnocení, které vyplývá ze čl. 225 odst. 1 ES a článku 58 odst. 1 statutu Soudního dvora a které Soudní dvůr v ustálené judikatuře v řízení o kasačním opravném prostředku užívá¹³. Kasační opravný prostředek je omezen na právní otázky. Pouze Soud je proto příslušný ke zjištění a posouzení relevantních skutkových okolností, jakož i k posouzení důkazů a posouzení těchto skutkových okolností a důkazů nepředstavuje, s výhradou případu, kdy by došlo k jejich zkreslení, právní otázku, která podléhá jako taková přezkumu Soudního dvora v rámci kasačního opravného prostředku.

21. Kromě toho kasační opravný prostředek, který se omezuje na zopakování žalobních důvodů a argumentů, které již byly Soudu předloženy, aniž by vůbec uváděl argumentaci, která by specificky určila nesprávné právní posouzení, jímž má být stížen napadený rozsudek, nesplňuje zákonné požadavky. Takový kasační opravný prostředek totiž ve skutečnosti představuje návrh směřující pouze k opětovnému přezkoumání žaloby, což nespadá do pravomoci Soudního dvora¹⁴.

22. Z tohoto pohledu je třeba dále přezkoumat druhý až šestý důvod kasačního opravného prostředku.

A – Druhý důvod kasačního opravného prostředku: nepřihlédnutí k důkazům ve prospěch obhajoby v souvislosti s dohodou o kolektivním systému exkluzivity

23. Svým druhým důvodem kasačního opravného prostředku FEG kritizuje, že Soud porušil presumpci neviny a povinnost uvést odůvodnění tím, že neuznal některé písemnosti jako důkazy ve prospěch obhajoby, které byly sepsány sice po zahájení vyšetřování Komise, respektive jejím písemném varování, avšak ještě před oznámením námitek.

24. Tento důvod kasačního opravného prostředku, který je v úzké souvislosti s prvním důvodem kasačního opravného prostředku, se vztahuje zejména na body 196 až 208 napadeného rozsudku. V nich se Soud zabývá důkazní hodnotou různých písemností předložených Komisi třetími osobami, které byly podle názoru FEG v rozporu s vytýkanými skutečnostmi souvisejícími s kolektivním systémem exkluzivity. Soud přitom dochází k závěru, že dotyčné písemnosti nemohly vyvrátit zjištění Komise, podle kterých byla existující „Gentlemen’s Agreement“ (džentlmenská dohoda) mezi FEG a NAVEG skutečně v praxi uplatňována¹⁵.

13 — Viz pouze rozsudky ze dne 15. září 2005, BioID v. Úřad pro harmonizaci na vnitřním trhu (C-37/03 P, Sb. rozh. body 43 a 53), a ze dne 7. ledna 2004, Aalborg Portland a další v. Komise, „rozsudek Cement“ (spojené věci C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P a C-219/00 P, Recueil, s. I-123, body 47 až 49).

14 — Rozsudky ze dne 4. července 2000, Bergaderm a Goupil v. Komise (C-352/98 P, Recueil, s. I-5291, bod 35), ze dne 23. března 2004, Evropský veřejný ochránce práv v. Lamberts (C-234/02 P, Recueil, s. I-2803, bod 77), a ze dne 30. června 2005, Eurocermex v. Úřad pro harmonizaci na vnitřním trhu (C-286/04 P, Sb. rozh. bod 50).

15 — Viz rovněž bod 209 napadeného rozsudku.

25. FEG naproti tomu uplatňuje, že napadený rozsudek je *vnitřně rozporuplný*. Na jednu stranu totiž zůstalo nezohledněno písemné varování Komise, pokud jde o určení počátku doby pro použití zásady přiměřené délky trvání řízení. V této souvislosti tedy Soud považoval FEG za obviněného až od doby oznámení námitek, a nikoliv již od písemného varování. Na druhou stranu v souvislosti s hodnocením důkazů je s FEG nakládáno jako s obviněným již od písemného varování. Soud tak neuznal písemnosti, které pocházely z doby po zahájení vyšetřování Komise, respektive jejího písemného varování za písemnosti ve prospěch obhajoby. Soud odepřel sporným písemnostem *automaticky a bez dalšího vysvětlení* povahu důkazů ve prospěch obhajoby.

26. Zda je odůvodnění rozsudku Soudu rozporné, je právní otázkou, kterou jako takovou je možné položit v rámci kasačního opravného prostředku¹⁶. V tomto rozsahu je tedy kasační opravný prostředek FEG přípustný.

27. Na rozdíl od názoru, který zřejmě zastává FEG, posouzení důkazní hodnoty

písemností a posouzení přiměřenosti délky trvání řízení spolu vzájemně nemají nic do činění. Podle toho také obě části napadeného rozsudku, ve kterých se Soud zabývá délkou trvání řízení, respektive důkazní hodnotou sporných písemností, spolu vzájemně logicky nesouvisejí, a nemohou tedy být ani z věcného hlediska v rozporu, jak tvrdí FEG.

28. Především sama skutečnost, že určitá písemnost byla sepsána *před* oznámením námitek, nečiní nutně tuto písemnost důkazem ve prospěch obhajoby. Rovněž písemnost, která byla sepsána *po* oznámení námitek, není nutně důkazem v neprospěch obhajoby. Naopak, písemnost je třeba vždy přezkoumat s ohledem na všechny okolnosti konkrétního případu z hlediska její důkazní hodnoty. Domnělý důkaz ve prospěch obhajoby tak může být znehodnocen například tím, že vznikl z iniciativy obviněného a v okamžiku, ve kterém již bylo jasné, že Komise měla počáteční podezření o protiprávním jednání porušujícím právo hospodářské soutěže a dotyčné podniky tedy byly varovány („*in tempore suspecto*“). Přesně toto hodnocení v konkrétním případě provedl Soud v napadeném rozsudku, aniž by se přitom dopustil nesprávného právního posouzení.

29. V konečném výsledku je proto druhý důvod kasačního opravného prostředku sice přípustný, ale neopodstatněný.

¹⁶ — Rozsudky ze dne 7. května 1998, Somaco v. Komise (C-401/96 P, Recueil, s. I-2587, bod 53) a ze dne 17. prosince 1998, Baustahlgewebe v. Komise (C-185/95 P, Recueil, s. I-8417, bod 25). Ve stejném smyslu také rozsudek ze dne 7. července 2005, Le Pen v. Parlament (C-208/03 P, Sb. rozh. s. I-6051 bod 45).

B – *Třetí důvod kasačního opravného prostředku: dokazování v souvislosti s délkou trvání dohody o kolektivním systému exkluzivity*

30. Svým třetím důvodem kasačního opravného prostředku FEG vytýká Soudu porušení čl. 81 odst. 1 ES a povinnosti uvést odůvodnění tím, že dokazování Komise ohledně existence, především však ohledně délky trvání dohody o kolektivním systému exkluzivity, považoval za obhajitelné.

31. Tento důvod kasačního opravného prostředku se vztahuje zejména na tu část napadeného rozsudku, která je nadepsána „K návrhovým žádáním týkajícím se zrušení napadeného rozhodnutí“ a v ní na část II.B.1.b. V něm se Soud podrobně zabývá otázkou, zda Komise v napadeném rozhodnutí vyhověla požadavkům důkazního břemene, když konstatovala existenci kolektivního systému exkluzivity ve formě „džentlemenské dohody“ mezi FEG a NAVEG¹⁷. Soud dochází k závěru, že výtky předložené FEG a TU nemohly „zpochybnit přesvědčivou, objektivní a shodující se povahu indicií, z nichž Komise v napadeném rozhodnutí vycházela“¹⁸.

32. Třetí důvod kasačního opravného prostředku kromě toho odkazuje na body 401 až 406 napadeného rozsudku, ve kterých Soud dotčená protiprávní jednání v oblasti hospodářské soutěže označuje jako „závažná porušení článku 81 ES“¹⁹ a s ohledem na délku jejich trvání zdůrazňuje jednotnou povahu protiprávních jednání²⁰.

33. FEG uplatňuje, že důkazy Komise pro zjištění, která přijala, byly mimořádně slabé a nepřímé. S nimi nebylo možné legálním a přesvědčivým způsobem dokázat existenci pokračujícího protiprávního jednání v oblasti hospodářské soutěže mezi 11. březnem 1986 a 25. únorem 1994. FEG zejména kritizuje, že Soud schválil dokazování, které se zakládalo jen na několika málo indiciích, jmenovitě zápisech ze zasedání a dopisů mezi zúčastněnými sdruženími podniků. Soud nezohlednil, že Komise pro období od 12. března 1986 až do 28. února 1989, jakož i od 18. listopadu 1991 až do 25. února 1994 nepředložila vůbec žádné důkazy pro existenci dohody o kolektivním systému exkluzivity.

34. Komise namítá, že tento důvod kasačního opravného prostředku je nepřipustný, protože FEG pouze zopakovalo výtky, které již neúspěšně uplatňovalo v řízení před Soudem prvního stupně. Například body 169 až 186 napadeného rozsudku se skutečně v zásadě věnují argumentaci žalobkyně,

17 — Viz výchozí bod 141 k části II.B.1.b napadeného rozsudku.

18 — Viz celkový závěr této části, konkrétně bod 210 napadeného rozsudku.

19 — Bod 402 napadeného rozsudku.

20 — Bod 406 napadeného rozsudku.

kterými již v prvním stupni řízení popíraly důkazní hodnotu Komisi uvedených písemností ohledně schůzí mezi FEG a NAVEG. Pouhé zopakování výtek předložených Soudu by bylo nepřípustné²¹.

důkazů může založit svá konstatování porušení pravidel hospodářské soutěže Smlouvy, je právní otázkou, kterou se může zabývat Soudní dvůr v řízení o kasačním opravném prostředku.

35. CEF se mimo jiné dovolávají toho, že tímto důvodem kasačního opravného prostředku má být zpochybněno pouze skutkové posouzení Soudu. Skutečně se zdá, že podrobné zabývání se FEG jednotlivými písemnostmi a jejich důkazní hodnotou nasvědčuje takovému cíli²². To by rovněž mluvalo proti přípustnosti třetího důvodu kasačního opravného prostředku²³.

36. Při bližším zkoumání se ovšem tento třetí důvod kasačního opravného prostředku nevyčerpá pouhou kritikou skutkového posouzení Soudu, nebo opakováním výtek, které byly předloženy v prvním stupni řízení. Naopak FEG krom toho uplatňuje to, že Soud ve svém rozsudku nezohlednil zákonné požadavky na důkaz porušení čl. 81 odst. 1 ES a svůj rozsudek v tomto řádně neodůvodnil. Jaké požadavky v oblasti dokazování musí Komise splnit v rozhodnutí o kartelové dohodě, zejména na *jakém druhu*

37. Chápáno takto je tedy třetí důvod kasačního opravného prostředku přípustný. Nicméně věcně neodůvodněný.

38. Je sice pravda, že Komise musí prokázat nejen existenci dohody narušující hospodářskou soutěž, ale rovněž délku jejího trvání²⁴. Soudní dvůr však uznává, že protisoutěžní jednání a dohody jsou ze své podstaty nezřídka založeny na utajení a doklady o nich jsou omezeny na co nejmenší míru. Písemnosti jako například zápisy ze schůzek je zpravidla možno najít jen ojediněle a kromě toho zůstávají nutně neúplné, takže často je nezbytné rekonstruovat určité jednotlivosti pomocí logických závěrů. Tomu odpovídá, že ve většině případů musí být existence protisoutěžních jednání nebo dohod dovozována z řady určitých shod okolností a indicií, které při celkovém posouzení mohou v případě neexistence jiného logického vysvětlení představovat důkaz porušení pravidel hospodářské soutěže²⁵. Rozumí se samo sebou, že uvedené indicie a shody okolností umožňují odhalit

21 — Viz bod 21 tohoto stanoviska.

22 — Rovněž poslední větu bodu 7 kasačního opravného prostředku by bylo možné chápat v tomto smyslu.

23 — Viz bod 20 tohoto stanoviska.

24 — Rozsudek ze dne 14. července 2005, ThyssenKrupp v. Komise (spojené věci C-65/02 P a C-73/02 P, Sb. rozh. s. I-6773, bod 31).

25 — Rozsudek Cement (uvedený v poznámce pod čarou 13, body 55 až 57).

nejen *existenci* protisoutěžních jednání nebo dohod, ale rovněž *délku* trvání pokračujícího protisoutěžního jednání nebo *období*, během něhož byly prováděny dohody porušující pravidla hospodářské soutěže.

39. Nic jiného se nestalo v projednávaném případě. Komise vyvodila existenci protiprávní dohody o kolektivním systému exkluzivity a délku jejího trvání z řady indicií. S ohledem na uvedenou judikaturu mohl Soud bez nesprávného právního posouzení vycházet z toho, že tento *způsob dokazování* vyhovoval zákonným požadavkům. V této souvislosti také nelze v napadeném rozsudku rozpoznat nedostatek odůvodnění. Podle toho je třetí důvod kasačního opravného prostředku FEG neopodstatněný.

40. Jaká důkazní hodnota mohla být přisouzena jednotlivým indiciím, ze kterých Komise vycházela v *konkrétním případě*, také a zejména v souvislosti s délkou trvání protiprávních jednání v oblasti hospodářské soutěže, je ostatně otázkou posouzení skutkového stavu a důkazů. Jak již bylo zmíněno, tato otázka spadá – s výhradou zkreslení, které zde nebylo uplatněno – výlučně do pravomoci Soudu a na úrovni kasačního opravného prostředku nepodléhá žádnému přezkumu ze strany Soudního dvora.

41. V důsledku toho je třetí důvod kasačního opravného prostředku sice přípustný, avšak neopodstatněný.

C – Čtvrtý důvod kasačního opravného prostředku: jednání ve vzájemné shodě při určování cen

42. Svým čtvrtým důvodem kasačního opravného prostředku FEG vytýká Soudu porušení povinnosti uvést odůvodnění. Soud se opakovaně nezabýval argumenty FEG, respektive je zkreslil. Soud kromě toho porušil čl. 81 odst. 1 ES tím, že vytýkal dohody jako jednání ve vzájemné shodě, aniž by současně konstatoval, že tyto dohody v takové jednání skutečně vyústily.

43. Tento důvod kasačního opravného prostředku se týká především části II.D (body 279 až 339) napadeného rozsudku, ve kterých se Soud zabývá Komisí zjištěnými jednáními ve vzájemné shodě mezi FEG a jeho členy při určování cen. Soud dochází k závěru, že FEG a jeho členové „prostřednictvím celé řady jednání, dohod a rozhodnutí usilovali ve vzájemné shodě o omezení cenové soutěže mezi nimi tak, že jednali ve vzájemné součinnosti v oblasti cen a slev, a v rámci FEG přijímali závazná rozhodnutí o cenách a reklamě“; Komise právně dostačujícím způsobem prokázala, že tyto praktiky byly v rozporu s článkem 81 ES²⁶. Kromě toho tento čtvrtý důvod kasačního opravného prostředku zpochybňuje body 403 až 412 napadeného rozsudku, které se zabývají jednotným pokračujícím charakterem protiprávních jednání.

²⁶ — Body 338 a 339 napadeného rozsudku.

44. Konkrétně FEG předkládá pět argumentů, které současně tvoří pět částí tohoto důvodu kasačního opravného prostředku:

1. K pokračujícímu charakteru jednání ve vzájemné shodě v souvislosti s určováním cen (první část čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku)

45. Zprvce se FEG domnívá, že Soud uvedl nesrozumitelné a nedostatečné odůvodnění, když v bodech 403 až 412 napadeného rozsudku došel k závěru, že jednání ve vzájemné shodě v souvislosti s určováním cen zjištěná Komisí představují jediné pokračující protiprávní jednání. Soud neprokázal, v čem spočívá „jednotný záměr“ a „totožný cíl“, který výhradně mohl učinit řadu skutků jediným pokračujícím jednáním.

46. Aby mohly být jednotlivé skutky považovány za jediné protiprávní jednání, je skutečně nezbytné, aby „[byly] z důvodu svého totožného cíle, který se týká narušování hospodářské soutěže v rámci společného trhu, součástí jednotného záměru“²⁷.

47. Toto kritérium Soud v žádném případě nepodcenil. Naopak věnoval v napadeném rozsudku v bodech 340 až 343 samostatnou část celkovému posouzení předmětných protiprávních jednání. V ní zejména uvedl, že oběma protiprávními jednáními, která jsou FEG vytýkány, totiž kolektivním systémem exkluzivity a jednáním ve vzájemné shodě v cenové oblasti byl „sledován tentýž protisoutěžní cíl“; tento spočívá v „udržení cen na úrovni vyšší, než je úroveň, která by byla výsledkem hospodářské soutěže“²⁸. Z tohoto konstatování Soudu současně implicitně vyplývá, že každé z obou protiprávních jednání, tedy kolektivní systém exkluzivity a jednání ve vzájemné shodě v cenové oblasti, samo o sobě sledovalo tento jediný cíl. Na to Soud navazuje, když například v bodu 406 napadeného rozsudku zdůrazňuje jednotnou povahu sporných protiprávních jednání.

48. Jsou-li obě části napadeného rozsudku čteny v souvislosti, je jasné, že argumentace Soudu vyhovují zákonným požadavkům na dostatečné odůvodnění jeho rozsudku. Argumentace Soudu umožňuje dotýčným osobám napadenému rozsudku porozumět a Soudnímu dvoru tento rozsudek přezkoumat v řízení o kasačním opravném prostředku.

49. První část čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku je tedy neopodstatněná.

27 — Rozsudek Cement (uvedený v poznámce pod čarou 13, body 258 a 260).

28 — Bod 342 napadeného rozsudku.

2. Ke standardním slevám pro školy (druhá část čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku)

dovolává zjištění Soudu o délce trvání protiprávních jednání. Ze stejných důvodů, které byly uvedeny ke třetímu důvodu kasačního opravného prostředku, je tento argument sice přípustný, ale neopodstatněný³⁰.

50. Zadruhé se FEG dovolává, že s ohledem na prodej elektrotechnického instalačního materiálu školám Soud v bodech 324, 409 a 412 napadeného rozsudku nezohlednil jedinečnou a sociálně politicky motivovanou povahu tak zvaných standardních slev, na kterých se shodli FEG a jeho členové. Kromě toho FEG konstatuje, že šlo pouze o dodávky zanedbatelného rozsahu, jejichž vliv na obchod mezi členskými státy nebyl prokázán.

53. V důsledku toho tedy druhá část čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku nemůže být přijata.

51. Pouze na první pohled se FEG touto částí svého čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku dovolává nedostatku odůvodnění. Ve skutečnosti jeho argumentace podle mého názoru představuje pokus, podrobit skutkové posouzení Soudu novému přezkumu Soudním dvorem. V rozsahu, ve kterém je tedy druhá část čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku založena na této argumentaci, je kasační opravný prostředek nepřipustný, vzhledem k tomu, že jím nejsou vzneseny žádné právní otázky²⁹.

3. K roli komise k výrobkům „dráty a kabely“ (třetí část čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku)

54. Zatřetí FEG tvrdí, že Soud v bodech 317 až 323 napadeného rozsudku nedoložil, do jaké míry docházelo v rámci komise k výrobkům „dráty a kabely“ k praktikám efektivního omezení hospodářské soutěže. Soud se spokojil jednak s pouhými indiciemi a jednak také nezohlednil, že konkrétní vliv protisoutěžního jednání na trh by se musel prokázat.

52. FEG se mimo jiné dovolává toho, že pro dobu po roce 1991 neexistoval žádný důkaz pro existenci cenové dohody. Tím se nově

55. Co se týče použití indicií, bylo již uvedeno, že tato metoda dokazování je podle

29 — Viz bod 20 tohoto stanoviska.

30 — K tomu viz body 30 až 41 tohoto stanoviska.

judikatury ke čl. 81 odst. 1 ES přípustná³¹. V tomto ohledu je tedy třetí část čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku sice přípustná, ale neopodstatněná.

56. Za druhé, co se týká důkazu konkrétního vlivu opatření při určování cen na trhu, který FEG postrádá, je nutno rozhodnout takto:

57. V rozsahu, ve kterém se jedná o protisoutěžní *dohody* nebo *rozhodnutí*, není podle judikatury nezbytný vůbec žádný důkaz jejich konkrétního vlivu na trh. Již jejich protisoutěžní cíl sám stačí k potvrzení porušení čl. 81 odst. 1 ES³².

58. Jak vyplývá zejména z bodu 323 napadeného rozsudku, v projednávaném případě Soud skutečně vycházel z toho, že komise k výrobkům „dráty a kabely“ použila systém výměny informací mezi svými členy jako základ pro *rozhodování* o stanovení pravidel pro poskytnutí slevy. Proto nebyl konkrétní důkaz projevu jednání ve vzájemné shodě na trhu vůbec nezbytný.

59. V rozsahu, ve kterém se naproti tomu jedná o jednání ve vzájemné shodě ve vlastním smyslu slova, tedy *nikoli* o protisoutěžní dohody nebo rozhodnutí, požaduje čl. 81 odst. 1 ES, aby byla prokázána jak dohoda mezi podniky, tak i této dohodě odpovídající tržní chování a příčinná souvislost mezi nimi³³. Tato podmínka ovšem nesmí být chápána tak, že každá jednotlivá skutková událost, která nasvědčuje dohodě mezi účastníky řízení, musí mít zároveň také vliv na trh. Naopak i vícero indicií *celkově* může svědčit o dohodě o jednání účastníků. Pak stačí prokázat, že se tato dohoda účastníků *celkově* projevila odpovídajícím jednáním na trhu.

60. Podle práva tedy v projednávaném případě vůbec nebylo nezbytné vytvořit přímou souvislost mezi každou součástí dohody mezi účastníky a jejich jednáním na trhu. Naopak, z množství zjištěných indicií o výměně informací o slevách, cenách, obrazech a maržích postačovalo celkově vyvodit dohodu o jednání účastníků a poté prokázat, že se tato dohoda celkově projevila odpovídajícím jednáním na trhu.

61. Právě toto učinil Soud ve svém napadeném rozsudku: Nejprve se v bodech 317

31 — K tomu viz argumentace ke třetímu důvodu kasačního opravného prostředku, zejména body 36 až 40 tohoto stanoviska.

32 — Rozsudek Cement (uvedený v poznámce pod čarou 13, bod 261).

33 — Rozsudek ze dne 8. července 1999, Komise v. Anic Participazioni (C-49/92 P, Recueil, s. I-4125, bod 118).

a následujících zabýval různými indiciemi o dohodě o jednání členů FEG. Z bodu 330 napadeného rozsudku je pak jasné, že Soud – i když stručnými slovy – učinil také konstatování týkající se provedení jednání ve vzájemné shodě na trhu: Soud v něm zejména odkazuje na argumentaci v napadeném rozhodnutí týkající se publikace ceníků a katalogů členů FEG.

62. Za těchto okolností docházím k závěru, že Soud odůvodnil svůj rozsudek dostatečně. Rovněž z tohoto druhého hlediska je tedy třetí část čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku sice přípustná, ale neopodstatněná.

63. V důsledku toho nemůže být třetí část čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku přijata.

4. K závazným rozhodnutím o pevných cenách a o publikacích (čtvrtá část čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku)

64. Začtvrté FEG kritizuje vícero způsoby napadený rozsudek v rozsahu, ve kterém se zabývá oběma závaznými rozhodnutími FEG o pevných cenách a o publikacích (body 289 až 301).

65. Argumentuje jednak, že tak zvané závazné rozhodnutí FEG o pevných cenách existovalo již krátce po svém schválení v roce 1984 jen na papíru. Soud v žádném případě nemohl dojít k závěru, že protiprávní jednání spojené s tímto rozhodnutím trvalo až do okamžiku svého formálního zrušení, tzn. až do 23. listopadu 1993.

66. V rozsahu, ve kterém se kasační opravný prostředek zakládá na tomto argumentu, se Komise právem dovolává jeho nepřipustnosti. FEG totiž usiluje o to, aby posouzení skutkového stavu a důkazů učiněné Soudem bylo cestou kasačního opravného prostředku podrobena novému přezkoumání. K tomu není Soudní dvůr příslušný³⁴.

67. Krom toho FEG tvrdí, že obě závazná rozhodnutí se s ohledem na svou právní povahu od jiných domnělých protiprávních jednání v oblasti určování cen odlišovala příliš silně na to, aby je Soud všechny mohl považovat za jediné protiprávní jednání. V tomto ohledu Soudu vytýká nesrozumitelné odůvodnění jeho rozsudku.

68. V rozsahu, ve kterém se kasační opravný prostředek zakládá na posledně uvedeném argumentu, je sice přípustný, ale věcně

34 — Viz bod 20 tohoto stanoviska.

neopodstatněný. Je totiž nepodstatné, zda jednotlivé součásti jediného vytýkaného jednání ve vzájemné shodě, jak jsou popsány v bodech 289 až 339 napadeného rozsudku (závazná rozhodnutí, jednání ve vzájemné součinnosti v oblasti cen a slev, používání totožných ceníků), mají stejnou právní povahu. Rozhodující naopak je, že každá z těchto jednotlivých součástí byla řádně zjištěna a dokázána, a že ze souboru těchto částí lze odvodit vytýkané pokračující jednání ve vzájemné shodě při určování cen.

69. V důsledku toho nemůže být přijata ani tato čtvrtá část čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku.

5. Ke skutečnosti, že FEG zaslalo svým členům cenová doporučení (pátá část čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku)

70. Konečně, co se týče skutečnosti, že FEG zaslalo svým členským podnikům cenová doporučení v kategorii výrobků „plastové trubky“, FEG v první řadě vytýká, že Soud v bodech 326 a následujících napadeného rozsudku zamlčel absolutní ojedinělou povahu těchto doporučení, jakož i jejich zanedbatelný dosah, a tím se dopustil chyby v odůvodnění.

71. Pouze na první pohled se FEG touto částí svého čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku dovolává nedostatku odůvodnění. Ve skutečnosti představuje jeho argumentace podle mého názoru i zde pokus, podrobit skutkové posouzení Soudu novému přezkoumání Soudním dvorem. V rozsahu, ve kterém je tedy pátá část čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku založena na této argumentaci, je kasační opravný prostředek nepřipustný, vzhledem k tomu, že jím nejsou vzneseny žádné právní otázky³⁵.

72. FEG kromě toho kritizuje bod 337 napadeného rozsudku, ve kterém Soud v souvislosti s cenovou hladinou na nizozemském velkoobchodním trhu uvádí následující: „FEG sice odmítá tvrzení, že ceny v Nizozemsku byly vyšší než v sousedních zemích, nepředkládá však žádné závažné důkazy vyvracející toto tvrzení.“ Podle FEG tím Soud nezohlednil požadavky na dokazování, protože nepožadoval, aby Komise předložila důkaz pro své tvrzení o cenové hladině, nýbrž naopak, aby FEG předložilo důkaz o opaku.

73. Tato argumentace ukazuje, že FEG nechápe požadavky, které mohou být v řízeních ve věcech hospodářské soutěže rozumně kladeny na zjištění podmínek trhu Komisí. Zejména nezohledňuje, že povinnost každé strany doložit svá tvrzení předchází rozložení důkazního břemene. Komisi tak samozřejmě náleží důkazní břemeno týkající se všech zjištění, která přijímá ve svém

35 — Viz bod 20 tohoto stanoviska.

rozhodnutí. Předtím než je však vůbec nutné použít rozložení důkazního břemene, má každá strana povinnost doložit svá tvrzení. Odůvodněné tvrzení Komise může být vyvráceno pouze přinejmenším stejně odůvodněným tvrzením účastníků řízení. Pouze pokud každá ze stran předloží relevantní a logickou argumentaci a dojdou k rozdílným závěrům, přijdou pravidla o důkazním břemenu vůbec na řadu.

75. V projednávaném případě argumentace Komise o cenové hladině v Nizozemsku v napadeném rozhodnutí³⁶ nespočívala v žádném případě jen na pouhých tvrzeních nebo jejím subjektivním hodnocení. Naopak byla založena na konkrétních informacích ze zpráv a brožur, v neposlední řadě na takových, které pocházely od samotného FEG, respektive TU. K vyvrácení této argumentace Komise o cenové hladině by bylo nezbytné odůvodněné tvrzení FEG o opaku. Místo toho, jak Soud konstatoval v bodě 337 napadeného rozsudku, k vyvrácení tvrzení Komise předložila „geen serieuze bewijzen“ (*žádný závažný důkaz – poznámka překladatele*), tedy jinými slovy nepředložila žádné odůvodněné tvrzení o opaku.

76. Za těchto okolností Soud, aniž by se dopustil nesprávného právního posouzení, zejména porušení platných pravidel o důkazním břemenu, mohl dojít k závěru, že kritika FEG týkající se zjištění Komise o cenové hladině byla neopodstatněná.

74. Pokud tedy Komise ve svém rozhodnutí na základě objektivně přezkoumatelných výpovědí a s uvedením použitých zdrojů činí závěry o podmínkách, které panují na určitém trhu, nemohou dotyčné podniky vyvrátit zjištění Komise pouze neodůvodněným zpochybněním. Naopak je na nich, aby podrobně prokázaly, proč jsou informace, které Komise použila, nesprávné, proč popřípadě postrádají výpovědní hodnotu nebo proč jsou závěry, které Komise učinila, nelogické. V tomto požadavku není vyjádřeno otočení důkazního břemene, jak se asi FEG domnívá, nýbrž naopak běžná povinnost každé strany doložit svá tvrzení.

77. V důsledku toho nemůže být přijata ani tato pátá část čtvrtého důvodu kasačního opravného prostředku.

78. Jako celek je proto čtvrtý důvod kasačního opravného prostředku z části nepřipustný, z části neopodstatněný.

³⁶ — Viz jeho bod odůvodnění 119.

D – Pátý důvod kasačního opravného prostředku: přičitatelnost rozšíření kolektivního systému exkluzivity sdružení FEG

Kromě toho důkazy ve prospěch obhajoby nebyly v písemnostech ve spisu Komise dostatečně zohledněny.

79. Svým pátým důvodem kasačního opravného prostředku FEG tvrdí, že Soud porušil právo Společenství nebo alespoň nezohlednil relevantní judikaturu tím, že přičítel FEG rozšíření kolektivního systému exkluzivity na dodavatele mimo rámec NAVEG. Kromě toho Soud odůvodnil své úvahy nesrozumitelně.

80. Tento důvod kasačního opravného prostředku se vztahuje zejména na body 231, 236 a 393 napadeného rozsudku³⁷. Soud v nich dochází mimo jiné k závěru, že argumenty předložené FEG by nemohly otrást zjištěními Komise o rozšíření kolektivního systému exkluzivity na dodavatele, kteří neměli vazby k NAVEG.

81. Naproti tomu FEG v zásadě tvrdí, že Soud ponechal bez povšimnutí skutečnost, že FEG v provádění vytýkaných protisoutěžních praktik nesehrálo žádnou vlastní roli oddělenou od role svých členů, která by odůvodňovala mu toto jednání přičíst.

82. Jak Komise správně namítá, FEG tímto důvodem kasačního opravného prostředku v první řadě zpochybňuje posouzení skutkového stavu a důkazů v řízení v prvním stupni. Zvláště zřejmé je to například v bodě 78 a v první větě bodu 81 kasačního opravného prostředku: FEG v zásadě kritizuje – z jeho pohledu malý – počet indicií a správnost závěrů, které z nich byly vyvozeny. U posouzení skutkového stavu a důkazů se však nejedná, jak již bylo zmíněno, o právní otázku, která by mohla být předmětem kasačního opravného prostředku; naopak spadá – s výhradou zkreslení, které zde nebylo uplatněno – výlučně do pravomoci Soudu³⁸. V tomto ohledu je tedy pátý důvod kasačního opravného prostředku předem nepřipustný.

83. V rozsahu, ve kterém FEG tímto důvodem kasačního opravného prostředku chce naproti tomu tvrdit, že Soud nezohlednil právně relevantní kritérium pro zjištění jeho účasti na protisoutěžním jednání, je jeho výtku sice přípustná, avšak zároveň neopodstatněná.

37 — FEG se dále odvolává na body 126, 225 až 231, jakož i 391 a 392 napadeného rozsudku.

38 — Viz bod 20 tohoto stanoviska.

84. Právně relevantní kritérium zní takto: Aby bylo možné vycházet z toho, že sdružení, jakož i jeho členové měli účast na stejném protiprávním jednání, musí Komise prokázat existenci jednání sdružení odděleného od jednání jeho členů³⁹.

k oddělenému posouzení účasti tohoto sdružení na protisoutěžním jednání. Co se týče použití právně relevantního kritéria, Soud se tedy ve výsledku nedopustil nesprávného právního posouzení.

86. Jako celek je pátý důvod kasačního opravného prostředku z části nepřipustný, z části neopodstatněný.

85. I když Soud bohužel výslovně neučinil toto kritérium na žádném místě v napadeném rozsudku východiskem svých úvah, přesto je zřejmé, že se pasáže rozsudku, které FEG kritizuje tímto kritériem řídí. Soud z indicií diskutovaných v prvním stupni výslovně odvozuje zejména „přímé zapojení“⁴⁰ FEG a konstatuje, že z některých společných jednání jeho vedoucích pracovníků zasedajících ve správní radě vyplývá, „že jednali nikoliv individuálně, ale za všechny členy tohoto sdružení“⁴¹. Tlak vyvíjený na některé dodavatele, kteří neměli vazby k NAVEG, byl vyvíjený „ze strany FEG a TU“, nikoli pouze ze strany TU⁴². Z toho je zřejmé, že Soud žádným způsobem nepostavil na roveň jednání FEG a jeho členů, zejména TU, ale přistoupil

E – Šestý důvod kasačního opravného prostředku: určení délky trvání protiprávních jednání v oblasti hospodářské soutěže

87. Svým šestým důvodem kasačního opravného prostředku FEG vytýká Soudu porušení práva Společenství, zejména čl. 15 odst. 2 nařízení č. 17, přinejmenším však požadavku uvést odůvodnění a zásady proporcionality při určování výše pokut.

88. Tento důvod kasačního opravného prostředku, který je třeba vidět v souvislosti se třetím důvodem kasačního opravného prostředku⁴³, se vztahuje na body 406 až 413 napadeného rozsudku, ve kterých se Soud zabývá délkou trvání sporných protiprávních jednání porušujících právo hospodářské soutěže. Soud v nich v závěrech potvrzuje zjištění Komise a vychází z jediného proti-

39 — Rozsudky Soudního dvora ze dne 27. září 1988, Ahlström v. Komise, „Celulóza I“ (spojené věci C-89/85, C-104/85, C-114/85, C-116/85, C-117/85 a C-125/85 až C-129/85, Recueil, s. I-5193, bod 27), a Soudu ze dne 15. března 2000, Cimenteries CBR v. Komise (spojené věci T-25/95, T-26/95, T-30/95 až T-32/95, T-34/95 až T-39/95, T-42/95 až T-46/95, T-48/95, T-50/95 až T-65/95, T-68/95 až T-71/95, T-87/95, T-88/95, T-103/95 a T-104/95, Recueil, s. II-491, bod 1325).

40 — Bod 226 napadeného rozsudku.

41 — Bod 231 napadeného rozsudku.

42 — Bod 236 napadeného rozsudku.

43 — K tomu viz body 30 až 41 tohoto stanoviska.

právního jednání s pokračujícím charakterem⁴⁴.

89. FEG v podstatě argumentuje, že tento způsob pohledu byl nesprávný a nezohlednil různorodou povahu jednotlivých dotčených protiprávních jednání.

90. Je zjevné, že tímto důvodem kasačního opravného prostředku se FEG snaží dosáhnout toho, aby skutkové posouzení Soudu bylo podrobeno přezkumu Soudním dvorem. Vzhledem k tomu, že jím není vznesena žádná právní otázka, je šestý důvod kasačního opravného prostředku nepřipustný⁴⁵.

V – K prvnímu a sedmému důvodu kasačního opravného prostředku: nadměrná délka řízení

91. První a sedmý důvod kasačního opravného prostředku tvoří největší část kasačního opravného prostředku. Věnují se důsledkům, které je třeba dovodit z nadměrné délky trvání fází správního řízení před Komisí, kterou konstatoval Soud. Oba by proto měly být přezkoumány společně.

92. Svým prvním důvodem kasačního opravného prostředku FEG Soudu v podstatě vytýká, že porušil zásadu přiměřené lhůty tím, že konstatoval, že nadměrná délka trvání fází správního řízení nemusí vést v projednávaném případě ke zrušení napadeného rozhodnutí. Svým sedmým důvodem kasačního opravného prostředku FEG kromě toho napadá skutečnost, že Soud s ohledem na nadměrnou délku trvání řízení před Komisí odmítl snížit částku uložené pokuty; v tomto ohledu vytýká porušení čl. 15 odst. 2 nařízení č. 17, přinejmenším však požadavku uvést odůvodnění a zásady proporcionality při určování výše pokut.

A – Napadený rozsudek

93. První důvod kasačního opravného prostředku se vztahuje na body 73 až 94 napadeného rozsudku.

94. V nich Soud nejprve konstatoval povinnost Komise rozhodnout v přiměřené lhůtě ve správních řízeních, která mohou být zahájena v oblasti hospodářské soutěže podle nařízení č. 17 a která mohou zakládat sankce stanovené tímto nařízením. Soud kromě toho připomíná, že překročení takové lhůty, pokud je považováno za prokázané, nutně neodůvodňuje zrušení napadeného rozhodnutí. Zrušení přichází v úvahu pouze v případě, pokud bylo prokázáno,

⁴⁴ — Viz zejména body 406 a 413 napadeného rozsudku.

⁴⁵ — Viz bod 20 tohoto stanoviska.

že porušením zásady přiměřené lhůty došlo k zásahu do práv obhajoby dotyčných podniků⁴⁶.

— Fázi *mezi oznámením námitek a slyšením účastníků* trvající 16 měsíců Soud za nadměrně dlouhou nepovažuje⁴⁹.

95. V dotyčném případě Soud rozlišuje tři fáze správního řízení před Komisí a každou z nich podrobuje oddělenému posouzení.

— Fázi řízení *po slyšení účastníků a do doby vydání napadeného rozhodnutí* – celkem 23 měsíců – Soud sice opět považuje za nadměrně dlouhou⁵⁰. Po bližším přezkoumání však dochází k závěru, že délka trvání této poslední fáze nezpůsobila zásah do práv obhajoby žalobkyň⁵¹.

— Fázi řízení *před oznámením námitek* ze dne 3. července 1996 Soud kvalifikuje jako nadměrně dlouhou a výslovně přitom uznává tříleté období nečinnosti, které je třeba přičítat Komisi⁴⁷. Avšak nadměrná délka trvání této fáze řízení jako taková nezpůsobila zásah do práv obhajoby, protože v této době ještě zúčastněným nebyly oznámeny námitky. Až oznámením námitek došlo k formálnímu obvinění a zásah do práv obhajoby přicházel vůbec v úvahu⁴⁸.

96. V bodě 438 napadeného rozsudku, na který se vztahuje sedmý důvod kasačního opravného prostředku, se pak Soud vyjadřuje k možnosti soudního snížení částky pokuty uložené Komisí. Soud v něm uvádí, že žalobkyně nepředložily žádný důkaz, který by odůvodňoval úvahu o dodatečném snížení částky pokuty, tzn. snížení přesahující částku 100 000 eur představující snížení, které stanovila již sama Komise. V důsledku toho není namístě návrhu žalobkyň v tomto ohledu vyhovět.

46 — Body 73 a 74 napadeného rozsudku.

47 — Bod 77 napadeného rozsudku.

48 — Body 78 a 79 napadeného rozsudku.

49 — Bod 84 napadeného rozsudku.

50 — Body 85 a 93 napadeného rozsudku.

51 — Body 86 až 93 napadeného rozsudku.

B – Hlavní argumenty účastníků řízení

97. FEG se domnívá, že *nezávisle* na tom, zda došlo k zásahu do práv obhajoby FEG, měl Soud zrušit napadené rozhodnutí Komise již na základě samotné nadměrné délky trvání řízení.

98. V každém případě však podle názoru FEG měl Soud v otázce týkající se zrušení zohlednit také období *před* oznámením námitek ze dne 3. července 1996. Z judikatury Evropského soudu pro lidská práva⁵² vyplývá, že již oznámení dotyčné osobě o zahájení předběžného šetření proti ní lze chápat jako obvinění ve smyslu článku 6 EÚLP^{53 54}. Za těchto podmínek byl v projednávaném případě pro přiměřenost délky trvání řízení určující již okamžik od zaslání prvních žádostí o informace FEG a TU v roce 1991, přinejmenším však okamžik od zaslání písemného varování FEG ze dne 16. září 1991.

99. S ohledem na práva obhajoby Soud nezohlednil potíže, kterým čelil podnik při přípravě své obhajoby s přibývajícím časem. Zvláště bylo na základě výměny vedení a dalšího personálu s přibývajícím časem stále obtížnější rekonstruovat skutky z minulosti a zařadit je správně do jejich tehdejšího kontextu. Kromě toho FEG popírá, že protiprávní jednání, která mu jsou vytýkána, trvala také ještě po roce 1991.

100. Co se týče výše pokuty, FEG popírá, že nepředložilo žádné věcné důkazy, které by odůvodňovaly podstatné snížení částky pokuty. Kromě toho se Soud dopustil zjevné chyby, když odmítl snížení částky pokuty nad míru, která již FEG náležela rozhodnutím Komise. Jen nepatrné snížení částky pokuty v napadeném rozhodnutí Komise totiž spočívalo na předpokladu, že odpovědnost za nadměrnou délku trvání řízení byla rozdělena mezi Komisi a zúčastněné podniky⁵⁵. Soud sám naproti tomu určil, že odpovědnost za nadměrnou délku trvání řízení zcela připadá Komisi.

101. Naproti tomu podle názoru Komise Soud v napadeném rozsudku vycházel z ustálené judikatury, která byla v projednávaném případě správně uplatněna.

52 — Dále jen také „ESLP“.

53 — Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod podepsaná v Římě dne 4. listopadu 1950.

54 — Ve svých písemných a ústních vyjádřeních se FEG dovolává zejména rozsudků ESLP ze dne 5. února 1980, Deweer (řada A, č. 35, s. 24, § 46), ze dne 15. července 1982, Eckle (řada A, č. 51, s. 33, § 73), a ze dne 22. května 1998, Hozee v. Nizozemsko (Sbírka rozsudků a rozhodnutí 1998-III, § 43).

55 — Bod odůvodnění 152 napadeného rozhodnutí.

Soud zejména zkoumal délku trvání řízení jak před, tak i po oznámení námitek.

104. Co se týče možného snížení výše pokuty, Komise se domnívá, že tvrzení FEG bylo nepřipustné, přinejmenším však neopodstatněné.

102. Kritéria EÚLP a judikatury ESLP nelze podle názoru Komise slepě přenést na právo hospodářské soutěže. Před okamžikem oznámení námitek neexistovalo žádné formální obvinění. Písemné varování jako to, které bylo v projednávaném případě zasláno útvary Komise, se podstatně liší od formálního oznámení námitek, a nemá tedy význam pro zde zkoumanou otázku, od kterého okamžiku mohla nadměrná délka trvání řízení způsobit zásah do práv obhajoby účastníků řízení.

105. Argumenty předložené CEF spočívají na stejném základě jako argumenty Komise. Navíc podle názoru CEF hlavní odpovědnost za řízení jako takové nese FEG a tomuto řízení bylo možné zabránit, pokud by FEG včas ukončilo protiprávní jednání, která mu jsou vytýkána.

C – Posouzení

103. Komise zdůrazňuje, že podle judikatury nemohla pouhá délka trvání správního řízení vést k protiprávnosti a tím ke zrušení napadeného rozhodnutí. Naopak nezbytný byl konkrétní důkaz, že došlo k zásahu do práv obhajoby účastníků řízení. Navrhovatelka kasačního opravného prostředku, které k tomu účelu náleží důkazní břemeno, takový zásah přesvědčivě neprokázala. Podle názoru Komise Soud sám obsáhle projednal vliv délky trvání řízení na práva obhajoby FEG, a sice se zřetelem na délku všech fází řízení.

106. Podle v mezích ustálené judikatury, je třeba v právu hospodářské soutěže dodržovat zásadu přiměřené délky trvání řízení, pokud je zahájeno správní řízení podle nařízení č. 17, které může zakládat sankce stanovené tímto nařízením⁵⁶.

⁵⁶ — Rozsudek ze dne 15. října 2002, Limburgse Vinyl Maatschappij a další v. Komise, „PVC II“ (C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P až C-252/99 P a C-254/99 P; Recueil, s. I-8375, bod 179).

1. Úvodní poznámky

107. Zásada přiměřené délky trvání řízení je obecnou zásadou práva Společenství, která se zakládá na čl. 6 odst. 1 EÚLP⁵⁷, a mezitím se rovněž stala součástí čl. 41 odst. 1 Listiny základních práv Evropské unie⁵⁸ (zásada řádné správy)⁵⁹.

108. Ačkoliv řízení v právu hospodářské soutěže na základě nařízení č. 17 nemají trestněprávní charakter⁶⁰ a nesměřují proti jednotlivcům, nýbrž proti podnikům, Soudní dvůr se při použití zásady přiměřené délky trvání řízení vůči nim striktně řídí ustálenou judikaturou ESLP k článku 6 odst. 1 EÚLP⁶¹. Podle něj lze zásadu přiměřené délky trvání řízení použít již mnohem dříve před podáním formálního obvinění. Postačuje totiž již to, že osoba *byla formálně obviněna* z činu, nebo že opatření, která jsou přijata na základě podezření vůči ní existujících, *měla významný vliv na její situaci*⁶².

109. Podle toho lze také v řízení v právu hospodářské soutěže použít zásadu přiměřené délky trvání řízení již mnohem dříve před oznámením námitek, které se podobá formálnímu obvinění. Může přitom zůstat nezodpovězeno, zda a případně kdy *před* oznámením námitek lze mluvit o *formálním*

57 — V tomto smyslu rozsudky Baustahlgewebe (uvedený v poznámce pod čarou 16, bod 21) a PVC II (uvedený v poznámce pod čarou 56, body 170 a 171). Soudní dvůr ovšem poukázal také na to, „že zásadu kontradiktorního řízení, jakož i ostatní procesní záruky zakotvené ve čl. 6 odst. 1 EÚLP je třeba dodržovat pouze v řízení před „Soudem““ (rozsudek Cement, uvedený v poznámce pod čarou 13, bod 70). Z toho lze usoudit, že v každém případě nepřichází v úvahu přímé použití čl. 6 odst. 1 EÚLP ve správním řízení Komise.

58 — Úř. věst. 2000, C 364, s. 1. Listina základních práv jako taková sice nemá závazné právní účinky srovnatelné s primárním právem, dává však jako pramen poznání práva výčet základních práv zaručených právem Společenství. Viz k tomu již mé stanovisko přednesené dne 8. září 2005, Parlament v. Rada (C-540/03, Sb. rozh. I-5769, bod 108) a ze dne 14. října 2004, Berlusconi a další (spojené věci C-387/02, C-391/02 a C-403/02, Sb. rozh. I-3565, poznámka pod čarou 83); ve stejném smyslu stanovisko generálního advokáta Poiaresse Madura přednesené dne 29. června 2004, Nardone (C-181/03 P, Sb. rozh. I-1999, bod 51), generálního advokáta Mische přednesené dne 20. září 2001, Booker Aquaculture a Hydro Seafood (spojené věci C-20/00 a C-64/00, Recueil, s. I-7411, bod 126), generálního advokáta Tizzana přednesené dne 8. února 2001, BECTU (C-173/99, Recueil, s. I-4881, s. I-4883, bod 28), jakož i generálního advokáta Légera přednesené dne 10. července 2001, Hautala (C-353/99 P, Recueil, s. I-9565, body 82 a 83); zdrženlivěji generální advokát Alber ve svých stanoviscích přednesených dne 24. října 2002, Evans (C-63/01, Recueil, s. I-14447, bod 80).

59 — Na projednávání případ se z časových důvodů nepoužije Listina základních práv, protože byla vyhlášena teprve po vydání napadeného rozhodnutí. Pro budoucnost je však třeba v řízení v právu hospodářské soutěže zohlednit, že Komise se slavnostně zavázala dodržovat Listinu základních práv, sama se tedy k tomuto závazku rozhodla (Prohlášení předsedy Evropské komise Romana Prodiho během zasedání Evropské rady v Nice dne 7. prosince 2000); kromě toho viz bod 37 odůvodnění nařízení č. 1/2003.

60 — K tomu viz čl. 15 odst. 4 nařízení č. 17.

61 — Rozsudek PVC II (uvedený v poznámce pod čarou 56, bod 182).

62 — Francouzsky: „[L]a période à prendre en considération [...] débute dès qu’une personne se trouve officiellement inculpée ou lorsque les actes effectués par les autorités de poursuite en raison des soupçons qui pèsent contre elle ont des répercussions importantes sur sa situation“; anglicky: „[T]he period to be taken into consideration [...] begins at the time when formal charges are brought against a person or when that person has otherwise been substantially affected by actions taken by the prosecuting authorities as a result of a suspicion against him“; viz rozsudek ESLP (velkého senátu), ze dne 17. prosince 2004 (Pedersen a Baadsgaard v. Dánsko, stížnost č. 49017/99, § 44); ve stejném smyslu již rozsudky ESLP ze dne 16. července 1971 (Ringelsen, řada A, č. 13, § 110), ze dne 10. prosince 1982 (Corigliano, řada A, č. 57, § 34) a judikatura uvedená v poznámce pod čarou 53.

obvinění. Neboť v každém případě již v rámci předběžného šetření Komise mohou mít jak její kontroly podle článku 14 nařízení č. 17, tak rovněž její žádosti o informace podle článku 11 nařízení č. 17 „významný vliv“⁶³ na situaci dotyčných podniků.

dotyční také konfrontováni s nejistotou, kdy řízení proti nim skončí a jaký bude mít výsledek. Jsou tedy pod zvýšeným tlakem. V této situaci jim zásada přiměřené délky trvání řízení poskytuje zesílenou ochranu, která jde nad rámec promlčení stíhání⁶⁴.

110. Taková vyšetřovací opatření totiž u dotyčných zpravidla vyvolávají dojem, že Komise je podezřívá z porušení článku 81 ES nebo 82 ES. Toto platí tím spíše, pokud Komise jako v projednávaném případě uvádí, že jí došla stížnost třetí osoby, a že tato stížnost mohla založit dostatečné počáteční podezření pro zahájení vyšetřování. Za takových okolností je žádost o informace adresovaná dotyčnému podniku srovnatelná s prvním výsledkem obviněného a kontrola u dotyčného podniku s prohlídkou prostorů obviněného.

112. Za těchto podmínek *rozhodné období* pro otázku, zda řízení v oblasti kartelových dohod vedené před Komisí mělo nadměrnou délku trvání, začíná nikoliv teprve oznámením námitek, nýbrž již prvním vyšetřovacím opatřením Komise, které mělo významný vliv na situaci dotyčných podniků⁶⁵.

111. Takováto vyšetřovací opatření zpravidla vedou dotyčné ke značnému úsilí připravit si svou obhajobu a zejména zajistit si advokátní pomoc. Popřípadě již rovněž musí vytvářet rezervy pro případné placení pokut a uvážit možné reakce obchodních partnerů, jakož i veřejnosti. Od tohoto okamžiku jsou

113. Co se ovšem týče *posouzení délky trvání* správního řízení, je třeba rozlišit dvě na sebe navazující fáze: *první fáze*, která začíná výkonem vyšetřovacích pravomocí

63 — Rozsudek PVC II (uvedený v poznámce pod čarou 56, bod 182).

64 — K promlčecí době pro stíhání v právu hospodářské soutěže viz doposud nařízení Rady (EHS) č. 2988/74 ze dne 26. listopadu 1974 o promlčení v záležitostech stíhání a výkonu práva v oblasti dopravy a hospodářské soutěže v Evropském hospodářském společenství (Úř. věst. L 319, s. 1; Zvl. vyd. 07/01, s. 61) a pro budoucí případy článek 25 nařízení č. 1/2003.

65 — Rozsudek PVC II (uvedený v poznámce pod čarou 56, bod 182). Jiný názor zastává generální advokát Mischo, který se ve svém stanovisku předneseném dne 25. října 2001, PVC II (C-250/99 P, Recueil, s. I-8375, body 40 a násl.), vyslovuje proti zohlednění období předcházejícího oznámení námitek.

propůjčených Komisi a trvá až do oznámení námitek, a *druhá fáze, která trvá* od oznámení námitek do přijetí konečného rozhodnutí⁶⁶.

článku 81 ES nebo 82 ES. Jinak by existovalo nebezpečí, že by Komise jako orgán hospodářské soutěže byla trvale oslabena při prosazování pravidel hospodářské soutěže stanovených Smlouvou. Komisi také musí být umožněno upřednostnit některá před ní zahájená řízení před jinými⁶⁹; toto platí především, ale nikoli pouze v obdobích přechodného maximálního zatížení příslušných útvarů.

114. Jak vyplývá z rozsudku PVC II⁶⁷, zásada přiměřené délky trvání řízení se použije na obě fáze. Přesto každá z obou těchto fází sleduje svou vlastní vnitřní logiku: Fáze před oznámením námitek, která začíná výkonem vyšetřovacích pravomocí Komise, má Komisi umožnit, aby se po svých šetřeních vyjádřila k dalšímu průběhu řízení, zatímco následující fáze jí má umožnit, aby po slyšení dotyčných osob přijala konečné rozhodnutí o vytýkaném protiprávním jednání. Tento rozdílný cíl má vliv na konkrétní posouzení přiměřenosti délky trvání řízení v každé z fází řízení, což vždy vyžaduje provést pečlivé zvážení všech okolností jednotlivého případu⁶⁸.

115. S ohledem na první fázi řízení musí být při tomto zvažování patřičně zohledněno, že Komise potřebovala pro svá předběžná šetření dostatek času, aby mohla smysluplně prozkoumat podezření týkající se porušení

116. Co se týče druhé fáze řízení, je třeba vzít v úvahu, že vyšetřování Komise jsou v normálním případě od doby oznámení námitek dokončena a Komisi při přijímání rozhodnutí už jen zbývá zohlednit poznatky získané ze slyšení dotyčných podniků. V tomto stádiu již Komise dovedla řízení tak daleko, že by bylo dále nespravedlivé nechávat zúčastněné podniky v nejistotě o jejich výsledku déle než nezbytně nutnou dobu. Tomu odpovídají přísnější kritéria, která je následně třeba použít při přezkumu délky trvání řízení.

66 — Rozsudek PVC II (uvedený v poznámce pod čarou 56, body 181 až 183).

67 — Rozsudek PVC II (uvedený v poznámce pod čarou 56, body 182 až 184).

68 — K použitelným kritériím viz rozsudky PVC II (uvedený v poznámce pod čarou 56, body 187 a 188) a Baustahlgewebe (uvedený v poznámce pod čarou 16, zejména bod 29).

69 — V tomto smyslu také rozsudky ze dne 18. září 1992, Automec v. Komise (T-24/90, s. II-2223, bod 77), a ze dne 4. března 1999, Úřex a další v. Komise (C-119/97 P, Recueil, s. I-1341, bod 88).

117. V projednávaném případě je nesporné, že správní řízení před Komisí mělo ve dvou, Soudem označených fázích⁷⁰ – jednak ve fázi před oznámením námitek, a jednak mezi slyšením účastníků a vydáním napadeného rozhodnutí – nadměrnou délku.

118. Sporné je pouze to, zda Soud mohl rozhodnout, aniž by se dopustil nesprávného právního posouzení, že nadměrná délka trvání správního řízení jak před, tak i po oznámení námitek nemusela vést ani ke zrušení (první důvod kasačního opravného prostředku) ani k dalšímu snížení částky pokuty (sedmý důvod kasačního opravného prostředku).

2. K prvnímu důvodu kasačního opravného prostředku: nadměrná délka řízení a zrušení

119. V rámci prvního důvodu kasačního opravného prostředku je FEG ve sporu s Komisí a vedlejšími účastníky řízení na podporu jejich návrhů o tom, zda bylo nutno napadené rozhodnutí zrušit z důvodu nadměrné délky trvání fází správního řízení.

a) Zrušení pouze při zásahu do možností obhajoby

120. Východiskem úvah by mělo být, že každé nepřiměřené prodlužování řízení způsobené Komisí představuje porušení procesního práva zúčastněných podniků chráněného jako základní právo. Předpokladem uznání takového porušení ani není prokázání jakkoli způsobené škody⁷¹.

121. Ovšem ne každá vada řízení má nutně stejné důsledky⁷². Naopak, *zrušení* rozhodnutí Komise z důvodu porušení procesních práv účastníků řízení je požadováno pouze

71 — Viz např. rozsudky PVC II (uvedený v poznámce pod čarou 56, body 191 až 200) a Baustahlgewebe (uvedený v poznámce pod čarou 16, body 26 až 48), které činí předmětem přezkumu výlučně přiměřenost délky trvání řízení. Z judikatury ESLP viz např. rozsudek Corigliano (uvedený v poznámce pod čarou 62, § 31).

72 — Rovněž ESLP (rozsudek ze dne 9. prosince 1994, Schouten a Meldrum v. Nizozemsko, řada A, č. 304, § 75) v zásadě připouští, že přiměřenou sankcí za porušení zásady přiměřené délky trvání řízení je třeba hledat v rámci příslušného vnitrostátního právního řádu; francouzština: „[...] il appartient en principe aux juridictions nationales de juger ce que doit être, en vertu de leur système juridique, la sanction appropriée pour une violation, imputable à l'une des parties, de l'exigence d'un 'délai raisonnable' [...]“; angličtina: „[...] it is in principle for the national courts to decide what the appropriate sanction should be under their legal system for a breach attributable to one of the parties of the 'reasonable time' requirement [...]“.

70 — K tomu viz bod 95 tohoto stanoviska.

v případě, pokud by řízení mohlo bez tohoto porušení vést k úplně jinému výsledku^{73 74}.

ještě výslovně nerozhodl⁷⁷, přesto však je možné příslušné úvahy týkající se srovnatelných řízení odvodit z jeho judikatury, kde již takovou souvislost mezi zásadou přiměřené délky trvání řízení a právy obhajoby stanovil⁷⁸.

122. V právu hospodářské soutěže má podle ustálené judikatury porušení procesních práv vždy vliv na výsledek řízení, pokud toto porušení ztížilo zúčastněným podnikům jejich obhajobu⁷⁵.

123. Také zrušení rozhodnutí Komise z důvodu nadměrné délky trvání řízení přichází tedy v úvahu pouze v případě, pokud zúčastněné podniky mohly podrobně doložit, že na základě nadměrné délky trvání řízení došlo k zásahu do jejich obhajoby⁷⁶. Ačkoliv Soudní dvůr to ve věci *kartelového práva*

124. *A contrario*, zrušení rozhodnutí Komise není i při nadměrné délce trvání řízení *právně nezbytné*, pokud zásah do možností obhajoby zúčastněných podniků není podrobně doložen a neexistují proto žádné náznaky, že nadměrná délka trvání řízení mohla mít vliv na obsah rozhodnutí Komise⁷⁹. V takových případech však na základě příslušné žádosti vždy přichází

73 — Takový jiný výsledek může případně spočívat ve zjištění méně závažného protiprávního jednání, v menší pokutě nebo v upuštění od dalšího stíhání.

74 — Viz *inter alia* rozsudky ze dne 10. července 1980, *Distillers v. Komise* (30/78, Recueil, s. 2229, bod 26, k projednání poradním výběrem), ze dne 14. února 1990, *Francie v. Komise* (C-301/87, Recueil, s. I-307, bod 31, týkající se porušení práva být vyslechnut), ze dne 25. října 2005, *Německo a Dánsko v. Komise* (spojené věci C-465/02 a C-466/02, Sb. rozh. s. I-9115, body 36 až 40, k jazykovému režimu v regulativním výboru) a *PVC II* (uvedený v poznámce pod čarou 56, body 315 až 328, týkající se práva na přístup ke spisu); kromě toho k volbě vhodného právního základu a k legislativnímu procesu viz rozsudek ze dne 11. září 2003, *Komise v. Rada* (C-211/01, Recueil, s. I-8913, bod 52), jakož i mé stanovisko přednesené dne 26. května 2005 ve věci *Komise v. Rada* (C-94/03, Sb. rozh., s. I-1, bod 53).

75 — Viz – vztaženo na porušení práva na přístup ke spisu – rozsudky ze dne 8. července 1999, *Hercules Chemicals v. Komise* (C-51/92 P, Recueil, s. I-4235, body 77 až 82) a *PVC II* (uvedený v poznámce pod čarou 56, body 315 až 317, 321 až 323).

76 — Ve stejném smyslu – vztahující se na porušení práva na přístup ke spisu – např. rozsudek *PVC II* (uvedený v poznámce pod čarou 56, body 318 a 324) a rozsudek *Cement* (uvedený v poznámce pod čarou 13, body 73 až 75 a 131).

77 — Avšak viz stanovisko generálního advokáta Mische přednesené 25. října 2001 ve věci C-250/99 P (Recueil, s. I-8375, uvedené v poznámce pod čarou 65, body 76, 80 a 83).

78 — K tomu viz rozsudek ze dne 15. července 2004, *Španělsko v. Komise* (C-501/00, Sb. rozh. s. I-6717, body 52, 57 a 58), týkající se případu státní podpory na základě smlouvy o ESUO, jakož i rozsudky vydané v řízení o nesplnění povinnosti členským státem ze dne 21. ledna 1999, *Komise v. Belgie* (C-207/97, Recueil, s. I-275, body 25 až 27), a ze dne 16. května 1991, *Komise v. Nizozemsko* (C-96/89, Recueil, s. I-2461, body 15 a 16).

79 — V tomto smyslu rovněž rozsudek *Baustahlgewebe* (uvedený v poznámce pod čarou 16, bod 49), kde Soudní dvůr dochází k závěru, že rozsudek Soudy není třeba zrušit i přes nadměrnou délku trvání řízení v prvním stupni, pokud neexistuje žádný náznak, že délka trvání řízení měla vliv na výsledek ve věci. Mimo jiné viz stanovisko generálního advokáta Mische (uvedené v poznámce pod čarou 65, body 75 až 78 a 84 až 85).

v úvahu snížení částky pokuty z důvodů spravedlnosti⁸⁰ nebo poskytnutí přiměřeného odškodnění⁸¹.

125. Tím je chybné tvrzení FEG, podle kterého mělo být napadené rozhodnutí zrušeno automaticky a již jen z pouhého důvodu nadměrné délky trvání řízení, tedy nezávisle na případném zásahu do jeho možností obhajoby.

b) Zásah do možností obhajoby v projednávaném případě?

126. Zbývá však přezkoumat, zda Soud v projednávaném případě, aniž by se dopustil nesprávného právního posouzení, mohl vycházet z toho, že nedošlo k zásahu do možností obhajoby FEG. FEG v této souvislosti argumentuje jednak tím, že Soud nechal bez povšimnutí období před oznámením námitek, a jednak tím, že Soud nezohlednil konkrétní potíže, kterým podnik čelil při přípravě své obhajoby.

80 — V tomto smyslu rozsudek Baustahlgewebe (uvedený v poznámce pod čarou 16, body 48 a 141 až 143). Rovněž viz body 136 až 152 tohoto stanoviska.

81 — Rovněž tak generální advokát Mischo ve svém stanovisku předneseném ve věci C-250/99 P (uvedeném v poznámce pod čarou 65, bod 79). K možnosti žaloby na náhradu škody viz rozsudek Soudu ze dne 20. dubna 1999, Limburgse Vinyl Maatschappij a další v. Komise (spojené věci T-305/94 až T-307/94, T-313/94 až T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 a T-335/94, Recueil, s. II-931, bod 122), potvrzený rozsudkem PVC II Soudního dvora (uvedeným v poznámce pod čarou 56, body 173 až 178).

127. Ve svém napadeném rozsudku Soud správně vycházel z toho, že dotyčné podniky se v případě kartelové dohody mohou bránit vůči výtčkům Komise teprve *po* oznámení námitek. Teprve v této (druhé) fázi řízení, ve které je ukončeno vyšetřování Komise a ve které nabývá správní řízení kontradiktorního charakteru, dojde vůbec k uplatnění práv na obhajobu⁸². Zejména možnost přístupu ke spisu dostanou dotyčné podniky teprve poté a také až pak se mohou vyjádřit k námitkám Komise. První fáze řízení je naproti tomu věnována vyšetřování Komise a nezná proto práva na obhajobu dotyčných podniků. Pokud se Komise v této fázi řízení obrací na dotyčné podniky, např. formou žádosti o informace, jedná se čistě o vyšetřovací opatření, nikoliv o součást slyšení. V tomto stádiu řízení se ze zřejmých důvodů rovněž nepočítá s poskytnutím přístupu ke spisu, protože by mohl vážně ohrozit úspěch vyšetřování a přispět tak k prodlužování řízení místo k jeho urychlení.

128. Ačkoliv se tedy *práva* na obhajobu dotyčných podniků bez pochyby uplatní teprve *od* oznámení námitek, tzn. výlučně ve *druhé* fázi řízení, předcházející první fázi

82 — V tomto smyslu ustálená judikatura; viz rozsudky Hercules Chemicals (uvedený v poznámce pod čarou 75, bod 75) a PVC II (uvedený v poznámce pod čarou 56, body 315 a 316).

správného řízení přesto není úplně bez vlivu na *možnosti* obhajoby dotyčných podniků.

nezohledňuje, když uvádí, že nadměrná délka trvání první fáze řízení „jako taková nebyla s to“ způsobit zásah do práv obhajoby zúčastněných podniků⁸⁵.

129. Čím delší doba totiž uplyne mezi prvními vyšetřovacími opatřeními a oznámením námitek, tím je pravděpodobnější, že proti výtkám vzneseným v námitkách budou moci být případné důkazy ve prospěch obhajoby shromážděny jen s obtížemi. V každém případě je sice možné uchovat relevantní informace v knihách a archívech a být tak připraven na případná úřední nebo soudní opatření⁸³. Jak však FEG správně naznačuje, může být s přibývajícím časem obtížnější – bez ohledu na to, zda tato doba uplyne před nebo po oznámení námitek – předvolat svědky ve prospěch obhajoby, zejména z důvodu výměny vedení a dalšího personálu v podnicích, ke které přirozeně dochází. Tímto se Soud v napadeném rozsudku v dostatečné míře nezabývá⁸⁴.

130. Již nadměrná délka trvání první fáze řízení může mít vliv na pozdější možnosti obhajoby dotyčných podniků a nakonec znehodnotit jejich práva na obhajobu, pokud se použijí ve druhé fázi řízení. Toto Soud

131. Soud se tím dopustil nesprávného právního posouzení, když v bodech 86 až 93 napadeného rozsudku omezil rozsah svého přezkumu na to, „zda [nadměrná] délka trvání této [poslední] fáze řízení způsobila zásah do práv obhajoby“⁸⁶. Soud měl mimo jiné také přezkoumat, zda nadměrná délka trvání první fáze řízení předcházející oznámení námitek mohla vést k zásahu do pozdějších možností obhajoby dotyčných podniků, zejména, zda FEG takový zásah podrobně doložilo.

132. Takovýto postup se ostatně v žádném případě nerovná posunutí výkonu práv obhajoby v čase směrem dopředu. Slyšení zúčastněných podniků a jejich právo na přístup ke spisu jsou a i nadále zůstávají vyhrazeny druhé fázi řízení, tedy době *po* oznámení námitek. To však nevylučuje, že zásah do *možností* obhajoby a tím také porušení *práv* obhajoby nemohl být zapříčiněn právě nadměrně dlouhým předběžným vyšetřováním, respektive delší nečinností Komise během první fáze řízení vůbec.

83 — V tomto smyslu bod 87 napadeného rozsudku.

84 — Problému změn v personálu se FEG dovolávalo již v řízení v prvním stupni (věc T-5/00) v bodu 46 své žaloby, jakož i v bodu 49 své repliky, avšak Soud se o tom ve svém napadeném rozsudku ani slovem nezmiňuje, ani nepřímou v bodech 86 až 93.

85 — Body 78 a 79 napadeného rozsudku.

86 — Bod 86 napadeného rozsudku; k rozsahu přezkumu viz rovněž bod 93 napadeného rozsudku.

133. Protože napadený rozsudek k tomu neobsahuje žádná zjištění, je třeba ho zrušit a – protože nelze vydat konečné rozhodnutí – na základě čl. 61 odst. 1 Statutu Soudního dvora vrátit k rozhodnutí Soudu.

3. K sedmému důvodu kasačního opravného prostředku: snížení částky pokuty

134. Vzhledem k tomu, že podle výše uvedené argumentace vede první důvod kasačního opravného prostředku ke zrušení napadeného rozsudku jako celku, budu se dále k otázce možného snížení částky pokuty, což je předmětem sedmého důvodu kasačního opravného prostředku, vyjadřovat již pouze podpůrně.

135. Tímto důvodem kasačního opravného prostředku FEG uplatňuje, že se Soud při výkonu své neomezené soudní pravomoci (článek 229 ES a článek 17 nařízení č. 17) dopustil *zjevně nesprávného posouzení*. Soud zejména nezohlednil, že zodpovědnost za nadměrnou délku trvání řízení náleží výhradně Komisi a není rozdělena, jak se nejprve Komise domnívala⁸⁷, mezi ní a zúčastněné podniky.

136. Podle ustálené judikatury Soudnímu dvoru v řízení o kasačním opravném prostředku sice nepřísluší, aby z důvodů spravedlnosti svými závěry nahrazoval závěry Soudu, pokud při výkonu svého přezkumu v plné jurisdikci rozhodl o výši pokut⁸⁸. Soudní dvůr však může přezkoumat, zda se Soud dopustil *zjevně nesprávného posouzení* nebo porušil zásadu proporcionality nebo rovnosti⁸⁹. V rozsahu, ve kterém tedy FEG uplatňuje *zjevně nesprávné posouzení* Soudu při výkonu pravomoci soudního přezkumu v otázce výše pokuty, je její sedmý důvod kasačního opravného prostředku přípustný.

137. Ve věci samé je takovéto *zjevně nesprávné posouzení* nutno předpokládat zaprvé tehdy, pokud Soud nezohlední rozsah své pravomoci soudního přezkumu na základě článku 229 ES ve spojení se článkem 17 nařízení č. 17. Za druhé, o *zjevně nesprávné posouzení* se jedná také tehdy, pokud se Soud před svým rozhodnutím o výši pokuty plně nezabývá všemi skutečnostmi, respektive argumenty, které jsou v konkrétním jednotlivém případě pro jeho rozhodnutí o výši pokuty relevantní⁹⁰.

88 — Rozsudek ze dne 28. června 2005, Dansk Rørindustri a další (spojené věci C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P až C-208/02 P a C-213/02 P, Sb. rozh. s. I-5425, bod 245); mimo jiné viz rozsudky ze dne 6. dubna 1995, BPB Industries a British Gypsum v. Komise (C-310/93 P, Recueil, s. I-865, bod 34), ze dne 16. listopadu 2000, Sarrió v. Komise (C-291/98 P, Recueil, s. I-9991, bod 73), Baustahlgewebe (uvedený v poznámce pod čarou 16, bod 129), a PVC II (uvedený v poznámce pod čarou 56, bod 614).

89 — Rozsudek Cement (uvedený v poznámce pod čarou 13, bod 365).

90 — Ve stejném smyslu rozsudky Dansk Rørindustri (uvedený v poznámce pod čarou 88, body 244 a 303) a Baustahlgewebe (uvedený v poznámce pod čarou 16, bod 128).

87 — Bod 152 odůvodnění napadeného rozhodnutí.

138. Nejprve co se týče *rozsahu pravomoci Soudu* v rámci článku 229 ES, je třeba zvážit, že pravomoc neomezeného soudního přezkumu není vázaná na stejná kritéria jako například zrušení napadeného rozhodnutí. Zejména se u pravomoci neomezeného soudního přezkumu nejedná o pouhou kontrolu legality rozhodnutí Komise. Naopak při výkonu této pravomoci může být rovněž přihlédnuto k hlediskům vhodnosti a spravedlnosti. A *fortiori* je třeba zohlednit procesní vady jako například porušení zásady přiměřené délky trvání řízení, které – jak již bylo uvedeno⁹¹ – představují rovněž porušení základního práva, i když neměly vliv na obsah rozhodnutí Komise, a tak nevedou k jeho zrušení.

139. Toto Soud v projednávaném případě správně uznal a uvedl, že mohl poskytnout další snížení částky pokuty, která byla uložena, již na základě nadměrné délky trvání správního řízení, za kterou zodpovídala Komise⁹². V tomto ohledu se tedy Soud zjevně nesprávného posouzení nedopustil.

140. Avšak jinak je tomu, pokud jde o povinnost Soudu týkající se celkového zohlednění *všech pro rozhodnutí relevantních skutečností*, respektive *argumentů*.

141. Ke skutečnostem relevantním pro rozhodnutí v rámci neomezené pravomoci soudního přezkumu v projednávaném případě patřila zejména odpovědnost Komise za nadměrnou délku trvání *dvou* fází správního řízení, tedy nikoli jen za překročení doby normálně potřebné mezi slyšením účastníků řízení a vydáním napadeného rozhodnutí, nýbrž rovněž za více než tříleté období nečinnosti *před* oznámením námitek ve stádiu předběžného šetření.

142. Ačkoli nyní Soud v úvodu svého napadeného rozsudku ještě konstatoval odpovědnost Komise za nadměrnou délku trvání *obou* fází správního řízení⁹³, později v rámci své neomezené pravomoci soudního přezkumu zohledňuje její odpovědnost pouze za nadměrnou délku trvání *jedné* z obou fází, totiž za dobu mezi slyšením účastníků řízení a vydáním napadeného rozhodnutí. Zvláště zřejmé je to v bodě 436 napadeného rozsudku, kterým začínají zmínky Soudu o výši pokuty. V něm je odkázáno pouze na bod 85 napadeného rozsudku, tedy na ty pasáže, které se zabývají odpovědností Komise za nadměrnou délku trvání řízení *po* oznámení námitek. Naproti tomu chybí jakýkoli odkaz na bod 77 napadeného rozsudku, z kterého vyplývá odpovědnost Komise za nadměrnou délku trvání řízení *před* oznámením námitek.

91 — Viz body 120 až 124 tohoto stanoviska.

92 — Viz bod 436 napadeného rozsudku.

93 — Viz body 77 a 85 napadeného rozsudku.

143. Vzhledem k tomu, že Soud v souvislosti s možným soudním snížením částky pokuty opomenul zohlednit rovněž nadměrnou délku trvání řízení *před* oznámením námitek, dopustil se při výkonu své neomezené soudní pravomoci na základě článku 229 ES ve spojení s článkem 17 nařízení č. 17 zjevně nesprávného posouzení.

144. I kdyby tedy napadený rozsudek nebyl – oproti zde zastávanému názoru⁹⁴ – plně zrušen již na základě prvního důvodu kasačního opravného prostředku, bylo by ho třeba zrušit v každém případě na základě sedmého důvodu kasačního opravného prostředku v rozsahu, ve kterém Soud zamítá návrh FEG na snížení částky pokuty, která mu byla uložena. V tomto případě by stav sporu rovněž umožňoval přijetí konečného rozhodnutí a Soudní dvůr by sám mohl přijmout konečné rozhodnutí ve věci na základě čl. 61 odst. 1 svého Statutu. Zejména by Soudní dvůr sám mohl přijmout konečné rozhodnutí o snížení částky pokuty, kterou Komise uložila⁹⁵.

145. V projednávaném případě Komise sama již při výpočtu výše pokuty v napadeném rozhodnutí uplatnila snížení částky pokuty ve výši 100 000 eur. Při tom ovšem nerozlišovala mezi různými nesrovnalostmi řízení uvedenými v rozhodnutí, takže není zřejmé, jaká část z částky 100 000 eur připadá

přímo na nadměrnou délku trvání řízení. Také ani nerozlišovala mezi oběma fázemi správního řízení. Stejně tak málo vycházela ze své výhradní odpovědnosti za nadměrnou délku trvání řízení v obou fázích správního řízení⁹⁶, jak Soud nyní konstatoval. Za těchto okolností se zdá, že snížením částky pokuty, které Komise sama při jejím výpočtu stanovila, nebylo dostatečně zohledněno porušení procesních práv FEG.

146. Za těchto podmínek by bylo opětovné snížení částky pokuty odůvodněné. Výchozím bodem by při tom mohla být částka 50 000 eur, kterou Soudní dvůr sám odečetl v případě Baustahlgewebe⁹⁷; v této věci byla pokuta původně uložená Komisí podle své výše srovnatelná s pokutou uloženou FEG.

147. Kromě toho by v projednávaném případě měl být přiznán zvláštní význam skutečnosti, že Komise je podle zjištění Soudu odpovědná za období nečinnosti trvající více než tři roky. Zdá se tedy přiměřené stanovit za každý celý rok této nečinnosti ve fázi řízení *před* oznámením námitek snížení výše pokuty o uvedenou

94 — Viz k tomu má argumentace k prvnímu důvodu kasačního opravného prostředku v bodech 119 až 133 tohoto stanoviska.

95 — Tak tomu bylo například v rozsudku Cement (uvedeném v poznámce pod čarou 13, body 384 a 385).

96 — Body 151 až 153 odůvodnění napadeného rozhodnutí.

97 — Rozsudek uvedený v poznámce pod čarou 16, zejména bod 141.

částku 50 000 eur, celkově tedy o 150 000 eur. Dále měla být rovněž nadměrná délka trvání fáze řízení *po* oznámení námitek zhodnocena dalšími 50 000 eur. Z toho by byla vypočítána celková částka ve výši 200 000 eur, o kterou by Soudní dvůr mohl snížit pokutu, která má v současnosti hodnotu 4 400 000 eur.

kasačního opravného prostředku⁹⁹ v každém případě v rozsahu, ve kterém byl zamítnut návrh FEG na snížení částky pokuty, která mu byla uložena. V tomto případě by měl částku pokuty snížit a kasační opravný prostředek ve zbývající části zamítnout.

VI – Náklady řízení

D – Mezitímní závěry k prvnímu a sedmému důvodu kasačního opravného prostředku

148. Podle zde navrhovaného řešení prvního důvodu kasačního opravného prostředku⁹⁸ je třeba zrušit napadený rozsudek v plném rozsahu a vrátit věc Soudu.

149. Pokud by však Soudní dvůr – oproti zde zastávanému názoru – došel k závěru, že první důvod kasačního opravného prostředku je neopodstatněný, měl by napadený rozsudek zrušit na základě sedmého důvodu

150. Podle čl. 122 odst. 1 jednacího řádu Soudní dvůr rozhodne o nákladech řízení pouze tehdy, pokud je kasační opravný prostředek zamítnut nebo pokud je kasační opravný prostředek opodstatněný a Soudní dvůr vydává sám konečné rozhodnutí ve věci.

151. Vzhledem k tomu, že podle zde navrhovaného řešení prvního důvodu kasačního opravného prostředku je třeba vrátit celou věc Soudu, mělo by být rozhodnuto o nákladech řízení později¹⁰⁰.

98 — Body 119 až 133 tohoto stanoviska.

99 — Viz k tomu body 134 až 147 tohoto stanoviska.

100 — K tomu např. rozsudky ze dne 16. listopadu 2000, *Cascades v. Komise* (C-279/98 P, Recueil, s. I-9693, bod 82), ze dne 3. července 2003, *Chronopost a další v. Úřex a další* (spojené věci C-83/01 P, C-93/01 P a C-94/01 P, Recueil, s. I-6993, bod 45), a ze dne 29. dubna 2004, *Parlament v. Reynolds* (C-111/02 P, Recueil, s. I-5475, bod 3 výroku).

VII – Závěry

152. Vzhledem ke všemu výše uvedenému Soudnímu dvoru navrhuji, aby rozhodl takto:

- „1) Rozsudek Soudu prvního stupně Evropských společenství ze dne 16. prosince 2003 ve spojených věcech T-5/00 a T-6/00 se zrušuje.
- 2) Věc se vrací Soudu prvního stupně.
- 3) O nákladech řízení bude rozhodnuto později.“